

1) виключення показників (курсних різниць, операційних витрат тощо), що підлягають переносу в звіт про прибутки (Income Statement)

2) уточнення оцінки окремих статей (дебіторської заборгованості, фінансових вкладень тощо);

3) внутрішнє перегрупування статей балансу.

Проведення такої діяльності сприятиме найбільш ефективній та прискореній трансформації звітності українських підприємств.

УДК: 334: 477. 72

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

А.С.МОХНЕНКО – аспірант, Херсонський ДАУ

Найвиразнішими ознаками економічної кризи в Україні на початку 90-х років є:

– по-перше, різке зниження національного доходу, зменшення виробництва промислової продукції та продовольства. Так, національний дохід в Україні протягом 1991-1993 р.р. зменшився на 42%, виробництво продовольства – на 47%, промислової продукції – 42% [2];

– по-друге, високі темпи інфляції: у 1991 р. – 390%, у 1992 р. – 2100%, у 1993 р. – понад 10000% [2];

– по-третє, різке зниження життєвого рівня населення (за різними оцінками цей показник погіршився мінімум на десять разів). Різниця в грошових доходах найбільш забезпечених та найбідніших складала 12 та більше разів [2];

– по-четверте, зростання безробіття. У 1994 р. чисельність офіційно зареєстрованих безробітних перевищила 80 тис. осіб, а приховане безробіття (працівники, котрі знаходяться у вимушених неоплачуваних відпустках, працюють неповний робочий день та ін.) склала понад 20% від всього працездатного населення України [2];

– по-п'яте, зростання дефіциту державного бюджету. Так, якщо у 1991 р. такий дефіцит склав близько 12%, то у 1992 р. – 17%, а у 1993 р. – 15% валового внутрішнього продукту (це найвищий рівень дефіциту серед країн Східної Європи та колишнього СРСР). Дефіцит державного бюджету України за 1994 р. перевищив 50 трлн.крб. [2];

Сукупність причин, що призвели до соціально-економічної кризи, можна згрупувати в три основні групи. До першої з них відносяться ті, що були успадковані від колишнього СРСР, до другої – створені з часу проголошення незалежності України, до третьої групи причин слід віднести проблеми, зумовлені необхідністю трансформації існуючої в Україні економічної системи. Перехідний період такої трансформації, як свідчить досвід інших країн, не може не відбуватись у формі криз та потрясінь.

Всі три групи причин органічно пов'язані між собою та зводяться до наступного:

1. 92% всіх засобів виробництва знаходились в руках держави, ними розпоряджались загальносоюзні міністерства та відомства. Внаслідок цього в економіці панував монополізм, не отримали розвитку різноманітні форми власності та відповідні форми господарювання. Це виключало конкуренцію між товаровиробниками різних форм власності за здешевлення продукції, за зростання якості вироблених товарів та послуг, за споживача. В кінцевому наслідку це призводило до надзвичайно низької конкурентоздатності промисловості на світових ринках, до експорту на ці ринки переважно енергоносіїв, до існування затратної економіки [2].

В Україні частка недержавних підприємств на середину 90-х у їх загальній чисельності склала 32%, а вироблені ними товари та послуги – 29%. У роздрібному товарообігу та громадському харчуванні вона склала відповідно 54,3% та 59,7% [3]. Підприємства, після зміни форм власності з державної на недержавну, працюють стабільніше, використовують внутрішні резерви для вирішення виробничих та фінансових проблем.

Щодо підприємств державного сектору економіки, то вони знаходяться в стані глибокої економічної кризи. В середині 90-х їхня заборгованість іншим підприємствам України та інших держав, а також банкам перевищила 127 трлн.крб., що майже вдвічі більше заборгованості дебіторів [3]. З розрахунку на кожного працівника державні підприємства мали в середньому понад 5 млн. крб. чистого боргу. Кредиторська заборгованість між підприємствами та організаціями України та суб'єктами господарчої діяльності країн колишнього СРСР збільшилась протягом 1994 р. на 3,4 рази [2].

2. Протягом цього періоду створились глибокі диспропорції у макроекономіці. Політика слідування закону переважного зростання виробництва засобів виробництва призвела до спотворення структури економіки, досягнення найвищих показників у виробництві матеріальних ресурсів та неприпустимого відставання у виробництві кінцевої продукції, перш за все товарів народного споживан-

ня. Так для групи «А» (галузей, де виробляють засоби виробництва) частка складала 70%, а для групи «Б» (галузей, де виробляють предмети споживання) – 30% [2]. Для прикладу наведемо той факт, що кінцеве споживання промислової продукції у США складає близько 70% [2]. Співвідношення між групою «А» та групою «Б» ще погіршилось і складає 73% та 27% відповідно, що пояснюється, перш за все, більшою глибиною кризи в галузях легкої, харчової промисловості та інших галузях групи «Б». Ця тенденція зберігається й зараз. Так, при скороченні виробничого національного доходу на 24,5% випуск споживчих товарів зменшився на 33,1%, випуск товарів підприємствами легкої промисловості – на 59,8% [2].

3. Антидемократичний характер управління державною власністю та державними підприємствами, тобто панування адміністративно-командних важелів у народному господарстві та надмірна їхня централізація в руках загальносоюзних міністерств та відомств, за майже повної відсутності економічних (за допомогою податкової, кредитної, фінансової політики та ін.) важелів [4].

4. Характерною для економіки колишнього СРСР є значна її милітаризація. Оборонний комплекс набув величезних масштабів. На воєнні цілі витрачалось приблизно 35% союзного бюджету або близько 250 млрд.руб. на рік [2]. Безпосередньо в інтересах оборони країни працювала 1/3 всіх працівників добувних та обробних галузей народного господарства, 75% всіх асигнувань в країні на науку, витрачались на військово-дослідницькі потреби. Із усієї продукції машинобудування в СРСР понад 60% складали товари військового призначення [2].

В Україні після розпаду колишнього Союзу залишилось близько 30% військово-промислового комплексу СРСР. Оскільки протягом останніх років процес економічної конверсії у нашій державі проходить досить повільно, тягар ВПК виступає вагомим негативним фактором, що викликає руйнівні процеси в економіці [2].

5. Слід відзначити також надмірну централізацію при здійсненні процесу перерозподілу національного доходу через державний бюджет. Оскільки з республік брали 70% створеного національного доходу, значна частина котрого в подальшому поверталась з ним через механізм загальносоюзного фінансування розвитку освіти, охорони здоров'я, інвестицій та ін. Це означало "зрівнялівку" в розподілі створеного національного доходу. З часу проголошення державної незалежності України надмірний централізм у перерозподілі національного доходу з боку Москви змінився ще більшим централізмом, але вже стосовно областей з боку Києва, оскільки

через державний бюджет перерозподіляється в середньому більш за 80% національного доходу [2].

6. Відсутній економічний паритет між містом та селом. Про це свідчить політика перекачування значної частини створеного сільськими працівниками національного доходу на користь промисловості через механізм цін та низький рівень продуктивності праці. Така політика ще посилилась протягом останніх років. Так, ціни на промислові товари, що купуються селом, зростали протягом останніх трьох років на 2,5 рази швидше, ніж ціни на сільськогосподарські продукти. Ціни на сільськогосподарську продукцію в кінці 1994 р. лише на 50% покривали видатки виробництва [2].

7. Негативним фактором слід оцінити величезне фізичне та моральне виснаження основних фондів, низьке виробництво праці. Фізичне виснаження в промисловості складало близько 60%, моральне – близько 90%. За останні роки ситуація ще більше погіршилась, оскільки фізичне виснаження зараз перевищує 65%, а моральний – 95% [2].

8. Кризові явища поглибились через розрив економічних зв'язків між колишніми республіками та їхніми господарчими структурами, єдиної мережі транспортних комунікацій та інформаційних систем, як наслідок розпаду СРСР. В області торгівлі цей факт доповнює введення митних зборів [4].

Особливо слід відзначити, що сама держава виявилась паралізованою в період входження до ринкової економіки. Нездатною керувати складним товарно-грошовим оборотом – закупками та збутом, зберіганням, транспортуванням, переробкою та упаковкою товарів, безперебійним насиченням ними споживчого ринку.

В результаті в дуже деформованому вигляді функціонують ринки споживчих товарів та послуг, засобів виробництва та робочої сили. Споживчий ринок не лише обмежений, деформований, але й останнім часом був підданий глибокій дезорганізації.

Таким чином, доводиться констатувати, що в нашій країні висхідні позиції для переходу до ринкових відносин не можна вважати сприятливими. Ситуація ускладнюється ще й тим, що якщо сучасний ринок в розвинутих країнах сформувався природним шляхом протягом тривалого часу, то Україні доведеться перейти від державно-бюрократичної моделі економіки до ринкового господарства протягом історично короткого терміну. Формування сукупного ринку по суті починалось з нуля – ринок засобів виробництва було змінено на централізований розподіл матеріальних ресурсів, на ринки нових технологій, інформації, цінних паперів та праці просто не існували.

Створений за часів адміністративно-командної системи господарчий механізм абсолютно не сприяв зростанню ефективності виробництва та підвищенню якості продукції.

Не можна абстрагуватись від того очевидного факту, що товарне виробництво та ринок існують протягом тисячоліть – з моменту виникнення загального вартісного еквівалента, тобто з появою на світ грошової одиниці. Протягом цього величезного періоду історії товарний ринок трансформувався від висхідного обміну "річ на річ" до сучасного цивілізованого ринку.

Характеризуючи рух до ринку України ретроспективно не можна не відзначити, що в ході розвитку капіталізму в Росії склались, хоч і недостатньо розвинуті, ринкові структури. Значною мірою вони були ліквідовані Жовтневою революцією. В період непу почалось їхнє відновлення, проте цей процес загальмував та, зрештою, був перерваний в роки становлення адміністративно-командної системи та затвердження її безмежного панування.

Системна дія успадкованих від СРСР основних причин глибокої економічної кризи, більшість з яких протягом останніх років не лише не була вирішена, але ще більше посилилась некомпетентними діями всіх урядів, вимагає, перш за все, створення комплексної науково обґрунтованої програми виходу з кризи та подальшого розвитку народного господарства України на віддалену перспективу, тобто стратегії економічних перетворень.

Перехід до ринку вимагає дослідження основних передумов його становлення.

По суті, ринок є потужним засобом вирішення комплексу соціально-економічних завдань, що забезпечують докорінні зміни в умовах життя та діяльності людей, реальне та значне зростання народного добробуту.

Для високорозвиненої ринкової економіки характерні наступні основні ознаки:

- свобода підприємницької діяльності та ринкове виробництво, здатне конкурувати не лише на внутрішньому, але й на зовнішньому ринку;

- стабільний курс грошової одиниці, її конвертованість на міжнародному валютному ринку;

- повноцінна ринкова інфраструктура зі всіма її складними атрибутами (банки, біржі, сучасні системи транспорту та зв'язку, зберігання, упаковки та торгівлі товарами та ін.);

- потужний інтелектуальний та науково-технічний потенціал, сприйнятливність господарства до наукових відкриттів та технічних досягнень [4].

Інакше кажучи, високорозвинутий ринок вимагає, з одного боку, наявності конкуруючих товарних мас, що надходять від багатьох виробників нашої та інших країн, котрі шукають обміну своїх товарів на наші, необхідні для них, а з другого боку – наявність у споживачів конвертованої грошової маси, що формує більш місткість ринку, привабливу для світового бізнесу.

Запорукою нормального функціонування ринку є певний надлишок пропозиції над платіжеспособним попитом. Такий надлишок – необхідна та найважливіша умова економічної боротьби за споживача, тобто конкуренція між виробниками. Місткий ринок інтелектуальної, матеріально-речової та валютно-фінансової власності ініціює темпи відтворення та економічного обороту. Одночасно витискається та відмирає все те, що неконкурентоздатне внаслідок високої вартості, низької якості або за іншими критеріями оцінки товарів, замінюючись новими життєздатнішими системами, що забезпечують покупців якісними, дешевими та потрібними товарами та послугами. З цієї точки зору економічна система, побудована на ринковому регулюванні, життєздатна, постійно оновлюється під впливом науково-технічного прогресу та споживачьких запитів, що змінюються [4].

Характерними рисами вільного, тобто необмеженого монополіями та митними бар'єрами, ринку є: вільна конкуренція між товаровиробниками та власниками ресурсів, вільний перелив капіталів між галузями та регіонами, реалізація товарів за цінами рівноваги, що відображають реальне співвідношення між попитом та пропозицією [4].

Для вирішення вказаної задачі необхідно не лише забезпечення товарної пропозиції над попитом, але й ліквідація монополізму крупних підприємств шляхом введення антимонопольного законодавства та проведення ряду рішучих техніко-організаційних заходів. Мовиться про розукрупнення та повне чи часткове перепрофілювання найбільших підприємств-монополістів, створення асоціацій підприємств, в котрих основні господарчі ланки виступають у якості реальних конкурентів, організація спільних підприємств, продукція котрих має високу конкурентоспроможність.

Справжніми конкурентами державних підприємств можуть бути лише господарчі ланки, що базуються на колективній, приватній чи змішаній (акціонерній) формі власності. Звідси те виняткове значення, котре мають у процесі створення передумов для ринкової економіки роздержавлення, приватизація більшої частини підприємств.

Під роздержавленням слід розуміти реальне надання всім підприємствам права повного господарського ведення своїх справ з повною відповідальністю за результати своєї діяльності, позбавлення від втручання всіх державних органів в управлінні діяльністю підприємств, надання підприємствам права розпоряджатись виробленими продуктами та доходами.

Приватизація передбачає денационалізацію – передачу державної власності у приватні руки. В цьому її принципова відмінність від роздержавлення. Приватизація передбачає розділ та перетворення державної власності в інші форми. Її метою є підвищення ефективності виробництва, що веде до зростання рівня народного добробуту.

Роздержавлення може проходити різними шляхами, зокрема, шляхом оренди та послідуючого викупу державних підприємств трудовими колективами. Існує два напрямки роздержавлення.

По-перше, створення економічного сектора малого підприємництва, що базується по суті на приватній власності та найманій праці при обмеженій чисельності зайнятих робітників. Такі підприємства, зазвичай, гнучко реагують на зміну ринкового попиту, здатні наситити споживчий ринок. Іншим важливим напрямком є акціонування великих та середніх підприємств [4].

Таким чином, економічна ситуація, що склалася в Україні на початок 90-х років, потребувала радикальних змін у системі громадського виробництва, активізації підприємництва.

Принципи та умови здійснення підприємницької діяльності були визначені законом України «Про підприємництво», введеним в дію з 1.03.1991 р. [1]. Відповідно до Закону під підприємництвом розуміють самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та зайняття торгівлею з метою отримання прибутку.

Література:

1. Закон України «О предпринимательстве» // Ведомости ВС Украины. – 1991. - № 14.
2. Мочерный С. Основные причины социально-экономического кризиса в Украине и пути его преодоления. // Экономика Украины. 1995. - № 2, с.48.
3. Информационный бюллетень Министерства статистики Украины. 1994. - № 1-2.
4. Юрченко Ю. Экономические вопросы становления и развития малого бизнеса. – Донецк, 1996. – 136с.